

Daron Acemoğlu ve James A. Robinson, *Dar Koridor Devletler, Toplumlar ve Özgürlüğün Geleceği*, İstanbul: Doğan Kitap, 2020, 630 s.

Değerlendiren: Őükrü Çağrı Çelik

Dar Koridor Devletler, Toplumlar ve Özgürlüğün Geleceği kitabı, ilk yayınlandığı tarihten itibaren büyük ilgi uyandırmıştır. Yazarlar disiplinler arası bir çalışma ortaya koyarak daha önce yayınladıkları *Ulusların Düşüşü* kitabındaki kurumsal bakış açılarını tamamlayacak bir kitap çıkarmıştır. Kitabın temel hipotezine göre ülkelerin özgürlüğü; devletin aşırı güçlerinin olduğu ya da tam tersi toplumların aşırı güçlü olduğu durumlardan ziyade bu ikisi arasındaki dar koridorda olduğu sürece sağlanabilir. Dar koridora ulaşmak ve orada kalabilmek sürekli çaba gerektirir. Kitapta yazarlar Antik Yunan'dan günümüze birçok tarihsel olayın perspektifinde, Dar Koridor hipotezlerini incelemiştir. Bu kitap tahlilinin temel amacı, Hz. Muhammed dönemi sonrasında oluşan kurumsal yapıya dair kitapta yapılan yorumlara yönelik bir değerlendirme yapmaktır. Bu amaçla kitapta yer alan tutarsızlıklar ortaya konulmakta ve hipotezlerde göz ardı edilen hususlar incelenmektedir.

Daron Acemoğlu, ABD'nin Massachusetts Teknoloji Enstitüsünde (MIT) iktisat profesörlüğü yapmaktadır. Kalkınma, büyüme, politik iktisat ve kurumsal iktisat alanlarında çalışmaları vardır. James A. Robinson ise Chicago Üniversitesi'nde profesör olarak çalışmakta, siyaset bilimi ve iktisat alanlarında çalışmalar yapmaktadır. İkisinin birçok akademik çalışması vardır. Bunların arasında 2012 yılında yayınlanan *Ulusların*

@ Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, sukrucagricelik@gmail.com

id https://orcid.org/0000-0002-9209-1426

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0307
insan & toplum, 2021.
insanvetoplum.org

Düşüşü isimli eser özellikle akademik camiada geniş yankı uyandırmıştır. Kitap, ülkelerin sahip olduğu kurumsal koşulların ulusların refahını nasıl farklılaştırdığını göstermiştir. Mülkiyet hakları, özgürlük, demokrasi gibi etmenlerin ülkelerin kapsayıcı ve kalıcı büyümesi için belirleyici özelliğe sahip olduğu bu kitapta vurgulanmıştır (Acemoğlu ve Robinson, 2016). Yine iki yazarın 2019 yılında çıkardığı ve tahlilimize konu olan *Dar Koridor Devletler, Toplumlar ve Özgürlüğün Geleceği* isimli kitap, *Ulusların Düşüşü* kitabının tamamlayıcısı niteliktedir. Başlıktaki dar koridor (*narrow corridor*), güçlü devletler ile güçlü toplumlar arasında kalan ideal bölgedir. Gelişmiş ülkelerin ortak özelliği bu dar koridorun içinde ilerleyebilmesidir. Fakat toplumun dar koridorda ilerlemesi bir hayli zordur. Bu yüzden bu koridor “dar” sıfatıyla nitelendirilmiştir. Koridorun bir yanında devletin mutlak gücü söz konusudur. Böyle bir ortamda toplum yeteri kadar özgür olamamakta, kişisel hak ve özgürlükler ihlal edilmektedir. Despotik devletin olduğu toplumların ekonomik gelişimi sekteye uğramaktadır. Bu durumun yaşandığı toplumlarda devlet; sınırsız güce sahip Leviathan canavarı ile sembolize edilmiştir (Despotik Leviathan). Tam tersine eğer devlet çok güçsüz ve toplum çok güçlü bir konumdaysa toplumun sınırsız özgürlüğü devletin otoritesini gölgeler ve anarşi baş gösterir. Devletin olmadığı durum ise Absent Leviathan (Namevcut Leviathan) olarak isimlendirilmiştir. Bu koşullarda toplum normlar kafesi (*the cage of norms*) ile yönetilir. Devletin ya da devlet otoritesinin yaygın olmadığı toplumlarda sosyal düzen normlar aracılığıyla kurulur. Normlar toplumsal düzeni koruyabilir, savaşların önüne geçebilir. Fakat bir süre sonra toplumun ileri gelenleri bu düzende önemli ölçüde güç kazanır (Acemoğlu ve Robinson, 2020, s. 43).

Bu iki uç durumun dengelendiği yer ise dar koridordur. Dar koridorda sınırsız güce sahip Leviathan'ın toplum tarafından kontrol altına alınması amaçlanır. Devlet burada yasaları uygulayan, anarşiye engel olan aynı zamanda da denetim altına alınmış (prangalanmış) bir haldedir (Acemoğlu ve Robinson, 2020, s. 45) Bir ülkenin dar koridora girmesi yetmez aynı zamanda burada kalması gerekmektedir. Çünkü ülkeler zamanla koridorun dışına çıkmaya meyillidirler. Bu durum kitapta “Kızıl Kraliçe Etkisi” olarak ifade edilmektedir. Bu ise ancak vatandaşların bu koridordan çıkmaya yönelik girişimlere direnç göstermesiyle mümkün olmaktadır. “Sadece mevcut konumun korunması için bile sürekli koşulması gereken durumdur”, “Özgürlük; siyasete katılan, gerektiğinde protesto eden ve gerekirse hükümeti seçimle düşürebilen hareketli bir topluma ihtiyaç duyar” (Acemoğlu ve Robinson, 2020, s. 15, 63).

Dar koridor kitapta aşağıdaki şekilde gibi görselleştirilmiştir. Dikey ekseninde devletin gücü, yatay ekseninde ise toplumun gücü yer almaktadır. Dar koridor ise Leviathan'ın prangalandığı ve dengenin sağlandığı bölgedir.

Şekil 1.

Dar Koridorun Temsili Şekli

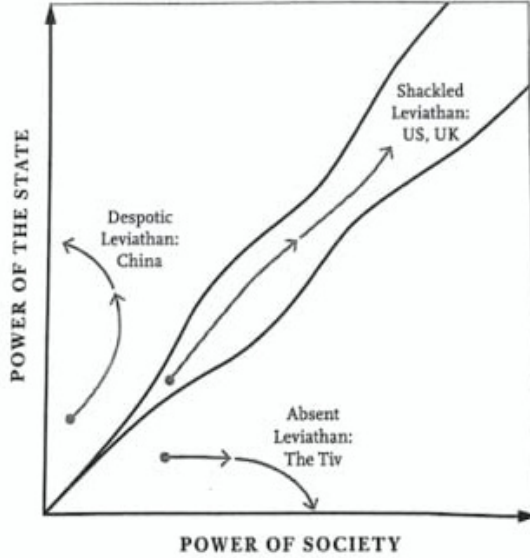

Figure 1. The Evolution of Despotic, Shackled, and Absent Leviathans

Kitapta İslam Devleti'ne dair yapılan değerlendirmeler "Güç İstenci" (*Will to Power*) isimli bölüm ile başlamıştır. Hz. Muhammed'in gençlik yıllarında Mekke ve Medine şehirlerinde devlet otoritesinin olmayışı, şehirlerin kabileler tarafından yönetilmesi, Hz. Muhammed'in peygamber oluşu, Müslümanların Medine'ye hicreti ve Medine Sözleşmesi ile kurulan İslam Devleti'nin gelişiminden bu bölümde bahsedilmiştir. Kitapta Medine'de yaşanan toplumsal huzursuzlukların ardından Hz. Muhammed ve Medine halkı arasında sözleşme imzalanarak merkezî devlet otoritesinin eksikliğinin giderildiği vurgulanmıştır.

Burada yazarlar Hz. Muhammed döneminde kurulan yeni devleti; bakir devlet formasyonu (*pristine state formation*) olarak tanımlamıştır. Bu devlet formasyonu, sıfırdan merkezî olarak kurulmakta ve devlet hiyerarşisi yaratmaktadır. Güç istenci ile beraber devletsiz toplumlarda sosyal düzeni sağlayan normların bertaraf edilmesi amaçlanmaktadır. Yazarlara göre "güç istenci" belirli bir süre sonra devletlerin baskın bir Leviathan'a dönüşmesine yardımcı olmaktadır (Acemoğlu ve Robinson, 2020, s. 104, 105).

Yazarlar Medine Sözleşmesi'nden sonra Hz. Muhammed'in dinden aldığı güç sayesinde iktidarını güçlendirdiğini, dinî otoritesini kullanarak toplumda reformlar yaptığını, evlilik ve miras hükümlerini değiştirdiğini, gayrimüslimler için ek vergiler koyduğunu (Acemoğlu ve Robinson, 2020, ss. 102-103) ve böylelikle toplumu yeniden yapılandırıldığını ifade etmiştir. Yazarlara göre böylece Müslüman toplumlar “kaygan zemine” adım atmıştır ve bugün Orta Doğu ülkelerinin yaşadığı istikrarsızlıklar, huzursuzluklar ve hak ihlallerinin kökeni de buradadır.¹ Yine yazarlara göre İslam Devleti tarihi dar koridordan çıkan despotik büyümenin açık örneğidir (Acemoğlu ve Robinson, 2020, s. 140).

Buraya kadar kitabın genel çerçevesi üzerinde durulmuştur. İlerleyen kısımda ise kitabın değerlendirmesi yapılmıştır. Bu çalışmada tahlilin odak noktası esas olarak Hz. Muhammed dönemi ya da İslam Devleti'ne yönelik yapılan değerlendirmeler üzerinedir.

Yazarlar disiplinler arası, zengin kaynakçaya sahip, nitelikli bir çalışma ortaya koymuştur. Kitap birçok bölümden oluşmaktadır. Kitabın konusu ile ilgili çok sayıda örnek verilmiştir. Yazarlar dar koridor hipotezlerini anlaşılır kılmak adına çeşitli semboller kullanmıştır. Bu yöntem, kitabın özgünlüğünü daha fazla artırmıştır. Bunun yanında çok sayıda örnek verilmesi zaman zaman tekrara düşülmesine yol açmıştır. Kitabın ana fikri çok sayıda bölümde tekrar tekrar vurgulanmıştır. Kitabın içeriğinde de tarafımızca sorunlu ve tutarsız konular yer almaktadır.

Kitapta İslam Devleti tarihi despotik olarak tanımlanmıştır. Bu noktada ilk olarak yaklaşık 1400 yıllık Müslüman toplumların yönetim anlayışlarını tek bir “İslam Devleti”ne indirgemek hatalı bir yaklaşımdır. Tarihte birçok Müslüman devlet kurulmuş ve İslam halifeliği farklı coğrafyalardan çeşitli hanedanlıklara geçmiş ya da çeşitli devletlerin himayesi altına alınmıştır. Her bir devlet, dönemin koşullarına göre farklı yönetim anlayışına sahip olmuştur. Örneğin; Bernard Lewis'in de belirttiği gibi despotik yönetim ve mutlak güç ilk halifelerde görülmezken daha sonra gelen halifelerde bu duruma sık rastlanmıştır. Yine Lewis'in de işaret ettiği üzere babadan oğula halifelik eski Şam Valisi ve Emevi Devleti lideri Muaviye'nin şura meclisi yerine halifeliği kendi oğluna vermesiyle oluşmuştur (Lewis, 2020, ss. 179-181).

1 Kitapta yer alan bazı cümleler: “Medineliler kendi ihtilaflarını çözmek için daha fazla merkezi otoriteye sahip olmuşlardı. Ama böyle yaparak da devlet oluşum sürecini başlatıp kaygan zemine giriş yapmışlardı. Bu kaygan zeminden hiçbir zaman çıkamadılar” (Acemoğlu ve Robinson, 2020, s. 104). “Hz. Muhammed ve Şeverdnadze, ihtilafları çözmeleri için göreve dışardan getirilen aktörlerdi. Bu görevlerini başarıyla yaparak daha iyi bir düzen ve barış ortamı yarattılar. Ayrıca ihtilaflarını çözmek adına daha güçlü bir yapı oluşturdular. Ne var ki başlangıçtaki müttefiklerinin aksine, onları denetim altında tutmak giderek zorlaştı” (Acemoğlu ve Robinson, 2020, s. 120).

Bir diğer nokta ise üçüncü bölümde İslam tarihine dair yer alan varsayımların yanlış olmasıdır. Hz. Muhammed döneminde inşa edilen devletin, kaygan zemine yol açtığını ve zamanla bu devletin otoriter olduğu eleştirisinde bulunulmuştur. Hz. Peygamber'in ilahi temeli olan bazı hükümleri koyması otoriterleşme eğilimi olarak görülmüştür (örneğin miras ile ilgili). Gerçekte ise Hz. Peygamber'in Allah'ın elçisi olduğu unutulmamalıdır. Verdiği hükümler genel olarak ilahi niteliktedir ve kendisine gelen vahiylerle göre hareket etmiştir. Hz. Muhammed otoriter olmak bir yana tam tersi birçok konuda devlet başkanı olarak ashabıyla istişare etmiş, onlara karşı şefkatli davranmıştır.² Bedir Savaşı'nda ordunun konumlanacağı yerin seçimi, Hendek Savaşı'nda hendek kazılması, Uhud Savaşı'nın savunma değil hücum stratejisiyle yapılması (kimi zaman kendi düşüncesinin aksine bile olsa) hep istişare sonucudur. Bu uygulamaların dört halife devrinde de devam edildiği görülmektedir. Örneğin; Hz. Ömer döneminde şura/istişare meclisi kurulmuştur. Yine Hz. Ömer döneminde Cuma hutbesinin verildiği sırada, müminlerden bir tanesinin devlet başkanı Hz. Ömer'den savaş ganimetlerinin hesabını sorabilmesi bu iddiamızı güçlendirmektedir.

Bir diğer eleştirilecek husus, bugün bazı Müslüman ülkelerde kadınlara yönelik temel insan hakları ihlallerinin nedeninin Hz. Muhammed dönemindeki uygulamalara dayandırılmasıdır. Hz. Muhammed'in eşi Hz. Hatice'nin büyük ticari kervanlarına sahip olduğu ve ticaret yaptığı bilinmektedir. Nitekim İslam'ın gelişi ile beraber o dönem Arap coğrafyasında kadınların haklarına yönelik devrim niteliğinde birçok değişiklik yapılmıştır. İslam'dan önce kız çocuklarının diri diri gömüldüğü bir coğrafyada yeşeren İslam, haksız yere cana kıyılmasını yasaklamıştır.

Son olarak dikkat çeken bir başka husus ise dar koridorda gösterilen kimi ülkelerin başka ülkelerde gerçekleştirdiği sömürge faaliyetlerinin ya da ülkelerin iç siyasetlerine müdahalesinin kitapta yer almamasıdır. Bu noktada kimi emperyalist ülkelerin gelişmekte olan birçok ülkeye götürdüğü sözde “demokrasi” ve bu ülkelerdeki açık ve gizli çıkarılan karışıklıklardaki payları kitapta hiç yer almamıştır. Örneğin; Dar Koridor'da gösterilen ABD'nin Irak ve Afganistan Savaşları sorgulanmamış ya da İngiltere'nin yıllar boyunca Amerika'da, Orta Doğu'da ya da Hindistan'daki politikalarına hiç değinilmemiştir. Kendi ülke sınırları içerisinde “Leviathan'ı zincirleyip” özgür toplumlar kuran devletlerin diğer ülkelerde “Despotik Leviathan'ı” desteklemesinden ya da doğrudan diğer ülke halklarını sömürmesinden hiç bahsedilmemiştir. Orta Doğu ülkelerinin “kaygan zeminde” olduğundan bahsedilmesine rağmen birçok gelişmiş ülkenin Orta Doğu ve Afrika'da sömürgeci ve antidemokratik tutumları ve yerel diktatörlerle yaptıkları iş birlikleri hiç zikredilmemiştir. Bu noktada ülkelerin

2 Kur'an-ı Kerim'de (Âl-i İmran, 3:159) bu duruma dikkat çekilmiştir.

“Dar Koridor” a geçiş sürecinin yalnızca ülke içi dinamiklerle açıklanamayacağı açıktır. Bu durum kitabın temel hipotezi açısından bariz bir eksikliği barındırmaktadır.

Toparlarsak, kitabın sosyal olaylara bütüncül bakma çabası ve özgünlüğü, kitabın niteliğini arttırmaktadır. Kitabın içerisinde tutarsız ya da yanlış yorumlar olsa da nitelikli bir kitaptır. Kitabın zellikle İslam ülkelerine bakışının n yargılı ya da oryantalist olduğu çıkarımı yapılabilir. Müslüman ülkelerde temel hak ve zgrlklerde yaşanan sıkıntıların Hz. Muhammed döneminde oluşan kurumsal yapıyla bağdaştırmak hatalı bir yorumdur. Bunun yanında dar koridorun dışında zikredilen birçok ülkenin koridorun içinde ya da dışında olmasını belirleyen etkenlerin yalnızca içsel dinamikler olmadığı çok açıktır. Emperyalist birçok ülkenin bu ülkeler üzerindeki tasarrufu, ülkelerin kaderini şekillendirmektedir. Kitapta bu durum yeterince vurgulanmamıştır.

Kaynakça | References

- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2016). *Ulusların düşüşü* (15. Baskı). F. R. Velioglu (ev.). Doğan Kitap.
- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2020). *Dar koridor devletler, toplumlar ve özgürlüğün geleceği*. Y. Taşkın (ev.). Doğan Kitap.
- Lewis, B. (2020). *Ortadoğu* (15. Baskı). S. Y. Klay (ev.). Arkadaş Yayınevi.